

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZIRLIYI
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

Ixtisas : İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

Mövzu: Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların
istehlak xassələrinin ekspertizası

İşin rəhbəri: dos. N.F.Alverdiyeva

Tələbə:Məmmədova Fidan Nazim

Bölmə: azərbaycan

Grup: 312

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ prof.Ə.P.HƏSƏNOV

B A K I 2015

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ	3
BİRİNCİ FƏSİL. NƏZƏRİ İCMAL	
1.1. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrinin təsnifatı	6
1.2. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik xassələri	8
1.3. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarət	11
İKİNCİ FƏSİL. EKSPERİMENTAL HISSƏ	
2.1. Tədqiqat obyektinin seçilməsi və təyini metodları	15
2.2. Tədqiqatın obyektinin istehlak xassələri və keyfiyyətinin riyazi-statistik metodla təyini	17
ÜÇÜNCÜ FƏSİL.	
3.1. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların təsnifatı və çeşidi	19
3.2. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrinə nəzarət	31
3.3. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların funksional xassələrinə nəzarət	42
3.4. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik xassələrinə nəzarət	44
3.5. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə kompleks nəzarət	46
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	48
ƏDƏBİYYAT	51

GİRİŞ

Cəmiyyətin formalaşdığı ilk dövrlərdən başlayaraq və bugünkü günümüzdə və bundan sonrakı dövrlərdə ehtiyacımız olaraq parça malları həyatımızda xüsusi yer tutur.

Parça iki bir-birinə perpendikulyar olan sap və ya iplik sistemdən ibarətdir. Beləliklə parça malları dedikdə ilk növbədə təbii, süni, sintetikparça malları nəzərdə tutulur.

Parça çeşidinin müxtəlifliyi parçalar içərisində sellüloza əsaslı liflərdən olan parça xüsusi yer tutduğunu təsdiq edir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parça bəşəriyyətdə qədim dövrlərdən – eramızdan əvvəl məlumdur. Qazıntı işləri zamanı tapılan sellüloza əsaslı liflərdən olan məmulatı göstərir ki, sellüloza əsaslı liflərdən olandan Hindistanda 500 il, Çində və Misirdə 2000-2500 il bundan əvvəl istifadə edilmişdir.

Hal-hazırda sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan geniş istifadə olunur.

Kənd təsərrüfatının inkişafı ilə əlaqədar olaraq sellüloza əsaslı liflərdən olan istehsalı xeyli gücləndirilmişdir. Bu günkü günümüzdə belə əhalinin maddi vəziyyətini nəzərə alaraq sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalara olan tələbat artmaqdadır. Müstəqil respublikamızda sellüloza əsaslı liflərdən olan parça istehsal etmək üçün xammal kifayət dərəcədə vardır.

Toxuculuq sənayesinin əsas xammalı olan sellüloza əsaslı liflərdən olan lifinin ölkəmiz üçün böyük iqtisadi əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan əsasən sellüloza

əsaslı liflərdən olançılıq respublikaları sırasında Özbəkistan, Tacikistan, Türkmənistandan sonra dördüncü yeri tutur. 1930-cu illərdən başlayaraq Azərbaycanın isti rayonlarında sellüloza əsaslı liflərdən olançılıq daha da inkişaf etdirilməyə başlamışdır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar buraxılan bütün parçalardan daha çox üstünlük təşkil edir. Xüsusi çəkisi ümumi parça buraxılışının içərisində 60%-dən yuxarıdır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların 80%-dən çox hissəsini xalis sellüloza əsaslı liflərdən olandan olan parçalar təşkil edir. Nisbətən az hissəsini kimyəvi liflərin, viskoz, lavsan, kapron qarışığı ilə buraxılır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar olduqca çox müsbət xassələrə malikdir. Bunlardan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların yüksək gigiyenik xassələrinə, yüksək möhkəmlik xassələrinə və s. malik olmasını misal göstərmək olar. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların yüksək gigiyenikliyi insanların həyatı üçün olduqca zəruridir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik olması istehsalçıların normal həyat fəaliyyətini təmin edir. Belə ki, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan olan alt dəyişək, üst dəyişəklərin gigiyenik xassələrinin yüksək olması istehlakçıların bədənində istilik itirməsini azaldır, orqanizmi mühafizə edir və müxtəlif iqlim şəraitində əmək qabiliyyətini saxlamağa imkan verir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinin ekspertizası zamanı gigiyenik xassələrə çox fikir verilir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçadan olan

məmulat insan orqanizmini xarici mühitin zərərli təsirindən qorumaq, insanın həyat fəaliyyəti üçün normal şərait yaratmalıdır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların müsbət xassələrinə əsaslanaraq onun çeşidi daim tənzimlənir və genişlənir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, respublikamız illərlə sellüloza əsaslı liflərdən olan parça istehsalı üçün böyük xammal bazası olmuşdur. Son dövrdə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehsal səviyyəsi aşağı düşdüyünə görə əhəlinin sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalara olan tələbatı xaricdən gələn sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar hesabına ödənilir.

Buraxılış işində yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq kostyumluq sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar, onların istehsalı, keyfiyyət göstəriciləri, keyfiyyətinə nəzarət, istehlak xassələri, keyfiyyət ekspertizası barədə məlumat verilmişdir.

BİRİNCİ FƏSİL. NƏZƏRİ İCMAL

1.1. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların

istehlak xassələrinin təsnifatı

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar bir çox xassələri özündə birləşdirərək müəyyən istehlakı təmin edir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalara xas olan xassələr özünü istismar zamanı göstərdiyinə görə bu xassələri istismar və istehlak xassələri adlandırırlar.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələri bir sıra mexaniki, fiziki, kimyəvi, bioloji xassələrdən, həmçinin istehlak zamanı parçaların məruz qaldığı bir çox təsirlərdən asılıdır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların bütün istehlak xassələrini aşağıdakı qruplara bölürlər: parçaların xidmət müddətini təyin edən xassələr; gigiyenik xassələr; estetik xassələr; texnoloji xassələr.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların xidmət müddətini təyin edən xassələr. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların xidmət müddəti müxtəlif təsirlərə qarşı göstərdiyi müqavimətlə təyin edilir ki, buraya da mexaniki, fiziki, mikrobioloji və s. təsirlər aiddir.

Uzun müddət istismar davamlığı, həmçinin sosioloji amillərdən çox asılıdır. Istismar prosesində sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalara ayrıldıqda və ya birgə müxtəlif amillər təsir edərək, tədricən onun köhnəlməsinə səbəb olur. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların xidmət müddəti lifli materiallardan, parçanın quruluşu və xassələrindən, həmçinin istismar şəraitindən də asılıdır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların köhnəlməsi hər şeydən əvvəl, dartılmağa qarşı davamlılığından sürtünməyə müqavimət göstərilməsindən və ya temperatura, qələvi, həlledici və digər kimyəvi maddələrə qarşı davamlılığından, köhnəlməyə qarşı davamlılığından və s. asılıdır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı dartılmaya qarşı möhkəmliyin miqdar göstəricisi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu göstərici 15-dən 200 kq güc arasında olur. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların sürtünməyə qarşı davamlılığı əsas istehlak xassələrindən sayılır. Çünki bu göstəricilərə görə parçanın xidmət müddəti təyin edilir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların sürtünməyə qarşı davamlılığı ipliğin növündən, toxunma quruluşundan, sıxlığından, səthinin xarakterindən, 1 m²-nin çəkisindən və arayışlandırılmasından asılıdır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların köhnəlməsi amillərini müxtəlif təyinatlı sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar üçün aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

1. mexaniki sürtünməyə, əzilməyə, sıxılmağa və s.
2. fiziki-kimyəvi – işıq, atmosfer, su, yuma və s.
3. kimyəvi turşu və qələvi oksidləşdiricilərin təsiri.
4. bioloji mikroorqanizmlərin və gəmiricilərin təsiri.
5. kombinəlanmış amillərin təsiri.

Müəyyən edilmişdir ki, eyni parçadan hazırlanmış müxtəlif məmulat bərabər sürətdə dağılmır. Məmulatın həmişə müəyyən bir yeri dağılır.

1.2. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik xassələri

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların ən böyük istehlak xassələrindən biri də gigiyenik xassələridir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parça insan orqanizminin xarici mühitin zərərli təsirlərindən qorunmalı, insanın həyat fəaliyyəti üçün normal şərait yaratmalıdır. Bu baxımdan insan bədəninin fəaliyyətini, sağlamlığını və təhlükəsizliyini təmin edən şərtləri sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik xassələri adlandırırlar. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenikliyi təmin edən xassələrə hiqroskopik, suçəkmə, hava-buxar və istilik saxlama və s. xassələr aid edilir.

Xalis sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar 7-9-% rütubətsaxlayırlar. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan olan köynək donluq, dəsmal, döşək ağı havanı yaxşı keçirməlidir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların su çəkməsi ən qiymətli gigiyenik xassələrdən sayılır. Bu xassə parçanınüz səthinin xarakterindən, parçanın quruluşundan asılıdır. Yumşaq boş sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar yüksək suçəkmə qabiliyyətinə malikdir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların rütubəti artarkən hava keçirmə, məsamələrin su ilə dolması və liflərin şişməsi nəticəsində azalır.

Buxar keçirmə dəyişəklik, donluq, kostyumluq, paltoluq, astarlıq sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar üçün vacib istehlak xassələrindən sayılır. İnsanın bədənində normal temperaturun olmasında geyim əşyaları böyük rol oynayır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik xassələri onların təyinatından asılıdır. Belə ki, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan olan dəyişək məmulatları üçün hiqroskopik, suçəkmə, hava və buxar keçirmə ən mühüm gigiyenikxassələr sayılır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların estetik xassələri. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların bədii tərtibatı, naxışlarının tərtibatı, müxtəlifliyi, rənginin tonu, onların çalarlığı və modaya uyğunluğuna yüksək tələblər verilir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların estetik xassələriistehsalın bütün mərhələlərində formalaşır. Məsələn, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların toxunması zamanı müxtəlif effektiv xarici tərtibat almaq mümkündür.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların əsas estetik xassələrinə onların fakturası, rəng tərtibatı, parlaqlığı, forma sabitliyi və s. aiddir. Bütün bu xassələr sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların estetik xassələrinin formalaşmasınamüxtəlif cür təsir edir. Belə ki, parlaqlıq, tutqunluq, şəffaflıq görmə vasitəsi ilə qəbul edilir və buna görə də estetik xassələrinin formalaşmasına birbaşa təsir edir. Yumşaqlıq, codluq görmə vasitəsilə ilə qəbul edilmir və buna görə də estetik xassələrin formalaşmasında ikinci dərəcəli rol oynayır. Parçaların lif tərkibi, quruluş xüsusiyyətləri, arayışlandırılması onun fakturasını təyin edir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların fakturası müxtəlif olur və əsasən onların təyinatından asılıdır. Rənglərin özündə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların səthinin vəziyyətindən asılıdır. Məsələn, hamar parçaların (sətin, atlas) rəngi açıq parlaq, nahamar, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların rəngi bir qədər tünd olur.

Naxış da parçaların estetik xassələrinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parça istehsalında müxtəlif naxış növlərindən istifadə olunur. Bunlardan ən geniş yayılmışı basma naxışdır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların naxışlanmasında mil-mil, zolaq, noxud, dama, halqa, gül dəstələri və s.-dən naxış kimi istifadə olunur. Son bəzək əməliyyatı nəticəsində parçalardaparlaqlıq, tutqunluq, yumşaqlıq və s. xassələr əmələ gətirir ki, bunlar da sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların estetik xassələrinin formalaşmasında böyük rol oynayır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların texnoloji xassələri. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların texnoloji xassələri dedikdə onlardan məmulat hazırlayarkən müxtəlif tikiş prosesində əməliyyatlara məruz qalma qabiliyyəti başa düşülür. Əməliyyatın tikiş prosesi zamanı sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların aşağıdakı xassələri daha vacib sayılır: xarici tərtibatı xarakteri, dartılması, sapların sökülmə və hərəkəti, kəsilməsi, codluğu, yumşaqlığı və s. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan məmulat hazırlamaq üçün onları kəsirlər. Bu zaman saplar bir-birinə möhkəm bağlanmadığına görə parçanın kənarları sökülməyə başlayır. Belə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalarla tikilmiş məmulatın möhkəmliyi azalır. Bu da məmulatın idmət müddətinə və xarici görü-nüşünə təsir edir. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün parçalar közlənir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların texnoloji xassələrinə, çirklənməyə qarşı davamlığı, tez təmizlənməsi, yuyulması və kimyəvi təmizlənməsini də aid etmək olar.

1.3. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarət

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrini formalaşdıran amillərə toxuculuq lifləri, onların ayrılma xüsusiyyətləri, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların toxunması və bəzək əməliyyatları daxildir.

Toxuculuq lifləri. Toxuculuq latın sözü olub, textum parça mənasını verir. Toxuculuq lifi sellüloza əsaslı liflərdən olan məmulatının quruluşunu əmələ gətirən ilk element hesab olunur. Ona görə də hər məmulatın əsas xassələri onun hazırlandığı məmulatın növündən asılı olur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan liflərin ayrılması. Lifli materialların əksəriyyəti davamsız və qısa olduğuna görə onlar bilavasitə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehsalında tətbiq edilmir. Bu liflər ayrılma və eşitmə yolu ilə iplik və sap halına gətirilir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan fabriyə müxtəlif çəkildə olan taralarda daxil olur. Sellüloza əsaslı liflərdən olandan iplik əldə etmək üçün kard, darama və aparat üsulundan istifadə olunur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların toxunması. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaları əmələ gətirmək üçün iki sistem sapın qarşılıqlı toxunmasından istifadə olunur. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçanın uzununa gedən saplara əriş sapları, köndələn yerləşən saplara arğac sapları deyilir. Deməli əriş və arğac saplarının ardıcıl olaraq müəyyən sistem üzrə bir-birinə toxunması

əməliyyatları texnologiyasına toxuculuq deyilir. Toxuculuq əməliyyatları sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrinin formalaşması üçün xammaldan sonra ikinci mühüm amildir.

Toxuculuq əməliyyatları toxunma əməliyyatlarından ibarətdir. Parçaların toxunmasında müxtəlif toxunma növündən istifadə edirlər. Toxunma zamanı aşağıdakı toxunma növlərindən istifadə olunur. Sadə toxunma, sadədən törəmə, mürəkkəb toxunma. İstehsal edilən sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların 80%-i sadə və onun törəmə toxunmaları əsasında alınır.

Sadə toxunmalar. Sadə toxunma sinfinə kətan, sarja, atlas toxunma növləri daxildir. Bu toxunma növləri bir-birindən quruluşuna görə, parçanın möhkəmliyinə görə fərqlənir.

Kətan toxunmada sellüloza əsaslı liflərdən olan parçanın hər iki şahmat qaydası ilə eyni miqdarda əriş və arğac üzə çıxır. Bu parçaların avand və tərs üzueyni olur. Kətan toxunması tətbiq edilən parçalar möhkəm olur. Bu növ parçalardan dəyişəklik, donluq üçün istifadə edilir. Kətan toxunuşlu sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların üz səthi hamar, lakin bir qədər cod olur.

Sarja toxunma. Bu toxunma növündə parçaların üzünə çıxan əriş arğac sapları dioqanallar əmələ gətirir. Bu növ toxunmada toxunma raportu bir sap irəli addımlayır. Sarja toxunması ilə toxunan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar daha sıx, elastiki və dartılıb uzanan olur və nisbətən ağır olur. Bu cür sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan kostyumlar və donlar hazırlayırlar.

Atlas toxunma. Bu toxunmada sellüloza əsaslı liflərdən olan parçanın üzünə-üzünə həm ərş, həm də arğac sapları çıxır. Atlas və sətın toxunuşlu parçaların üzü parlaq və hamar olduğundan sürtünməyə qarşı daha davamlıdır.

Törəmə toxunmalara reps və rodoqa toxunma növləri daxildir. Reps toxunmasında ərş və arğac toxunmasından ibarətdir. Ərş repsi ərşin bir neçə arğacın üstündən keçdiyi zaman, arğac repsi isə əksinə olan zaman alınır. Bu zaman parçanın hər iki üzueyni olur. Bu toxunma növündən əsasən geyim üçün istehsal edilən parçalarda istifadə olunur və nisbətən qalın və ağır olur.

Törəmə saja toxunuşu özü də mürəkkəb və sınıq sarja toxunuşlarına ayrılır. Sıx sarja toxunuşunda sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların üzünə sarja zolaqları dioqanal şəkildə çıxır. Bu toxunma ilə kostyumluq və geyim üçün parçalar hazırlanır. Mürəkkəb sarja toxunuşu da dioqanalların istiqaməti dəyişilir və onun nəticəsində müxtəlif formalı dişlər kimi naxışlar əmələ gəlir.

Toxunma zamanı parçalarda bir sıra nöqsanlar əmələ gəlir ki, bunlar da parçanın xarici görünüşünə və hazır məmulatın xidmət müddətinə təsir göstərir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların bəzək əməliyyatları. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların bəzədilməsi dedikdə kimyəvi və fiziki mexaniki proseslərin kompleks halda xidmət müddətinin artırılması, gigiyenik estetik assələrinin yaxşılaşdırılması üçün əməliyyatlar başa düşülür.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar əvvəlcə xüsusi qaz piltələrdə ütülər. Burada əsas məqsəd sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların tiftikdən təmizlənməsidir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların bəzi növlərinin xarici

görünüşünü və fiziki-mexaniki xassələrini yaxşılaşdırmaq üçün merserizasiya əməliyyatından keçirilir. Bu parçalar yumşaq, parıltılı və hiqroskopik olmaqla yüksək mexaniki davamlığa malikdir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların boyanması. Boyanma dedikdə boyaq maddələrindən istifadə etməklə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların təbii rənginin dəyişməsi başa düşülür. Parçaların boyanma üsulları müxtəlifdir. Bunlar lif, lent, iplik, yaxud polotno halında boyanır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar ağ, saya boyanmış, basma naxışlı, iri güllü və s. naxışlı olur. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalarda naxışların salınması maşın, şablon taraların köməyi ilə aeroqrafiya, quru sap üsulları ilə həyata keçirirlər.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların naxışlanması zamanı bir sıra nöqsanlar əmələ gələ bilər. Belə nöqsanlara naxışların solğun düşməsi, naxışın rənginin həddindən artıq tünd və yaxud əksinə olması və s. daxildir ki, bunlar da standart əsasən qiymətləndirilir.

İKİNCİ FƏSİL. EKSPERİMENTAL HİSSƏ

2.1. Tədqiqat obyektinin seçilməsi və təyini metodları

Buraxılış işinin eksperimental hissəsi üçün tədqiqat obyektinin seçilməsində aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır.

Əvvəlcə xaricdə və respublikamızda istehsalat birliyində istehsal olunan ən yaxşı sellüloza əsaslı liflərdən olan parça nümunələri təhlil edilmişdir. Sonra isə həmin çatışmayan cəhətlərin aradan qaldırılması üçün bizim tərəfdən təklif olunmuş optimal reseptlər əsasında hazırlanmış təcrübi variantların istehlak xassələri tədqiq edilmiş və kütləvi istehsal etmək üçün sənaye müəssisəsinə təklif olunmuşdur.

Xarici görünüş nöqsanlarına görə parça müqavilənin texniki şərtlərinə uyğun deyilsə, bu zaman 0,5 m-dən az olmayan parça nümunəsi yerli qüsuru xarakterizə etmək üçün və 1 m-dən az olmayaraq parça nümunəsi yayılmış nöqsanı xarakterizə etmək üçün seçilir.

Tədqiq üçün daha qabarıq qüsurlu çit parça nümunəsi seçilir. Bu nümunə reklomasiya sistemi ilə birlikdə ekspertiza sifarişçisi birliyə göndərilir.

Çit parça üçün aşağıdakı nümunə seçmə metodundan istifadə olunur. Parça nümunəsinin miqdarı alanın mal partiyasının böyüklüyündən asılı olaraq seçilir.

Partiyada və metrle parçanın miqdarı 5000-nə qədər olduqda nümunənin miqdarı 3-5 mindən, artıq olduqda isə 3 də əlavə olaraq hər başlanmış 5 m-dən bir nümunə seçilir.

Nümunə parçanın istənilən yerindən, sonundan başqa seçilə bilər. Seçilmiş kəsik normal texniki sənədlərin tələblərinə uyğun gəlməlidir. Nümunələrdə xarici nöqsan əlamətləri olmamalıdır.

Seçilmiş çit parça nümunələri üçün ekspert seçmə aktı tərtib edilir və nümunəni problayır. Plombun üstünə sıxılmış nömrəni ekspert nümunə aktında göstərir, burada nümunə hansı fiziki mexaniki göstəricilər üzrə laboratoriya sınaqlarının aparılması vacibliyi qeyd edilir. Həmin akt nümunələrlə birlikdə sifarişçiyə göndərilir və onlarda öz növbəsində həmin nümunələrin bəzilərini təcrübədən keçirir. Narazılıq baş verdikdə yeni ikiqat nümunə götürülür və yenidən yoxlanılır.

2.2. Tədqiqat obyektinin istehlak xassələri və keyfiyyətinin

riyazi-statistik metodlarla təyini

Hazırda sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrinin öyrənilməsində və eksperimentin planlaşdırılmasında riyazi metodlardan geniş istifadə edilir. Eksperimentin planlaşdırılmasında riyazi metodlardan istifadə edildikdə xassələri proqnozlaşdırmaq və optimal nəticələr əldə etmək mümkün olur. Eksperimental məmulatların realizə edilməsindən sonra işdə aşağıdakı tənlik formasından istifadə edilmişdir.

$$Y = b_0 + \sum_{i=1}^k b_i x_i + \sum_{i>1}^{ek^2} b_i x_i x_i + \sum_{i=1}^k b_{ii} x_{ii}^2$$

burada, Y – çıxış parametri.

b_0, b_i, b_{ij} – reqrasiya əmsalı.

k – amillərin sayı.

c – amilin uyğun gəlmə sayı.

Geniş halda bu modeli aşağıdakı kimi yazmaq olar.

$$Y_{(x,b)} = b_0 + b_1 x_1 + b_{11} x_1^2 + b_2 x_2 + b_{12} x_1 x_2 + b_{22} x_2^2 + \\ + b_3 x_3 + b_{13} x_1 x_3 + b_{23} x_2 x_3 + b_{33} x_3^2 + \dots b_{kk} x_k^2$$

burada, b_0, b_1 – reqrasiya əmsalları adlanır.

b_i, b_2 – xətti effektiv əmsallar,

b_{11}, b_{22} – kvadratik effektiv əmsallar.

b_{12}, b_{13} – qarşılıqlı xətti əmsallar adlanır.

Kvadratik modellərin əmsalını qiymətləndirmək üçün hər bir amil 5 səviyyədə intervallar üzrə planlaşdırılmışdır. Bu riyazxi metodun üstünlüyü ondan ibarətdir ki, eyni zamanda bütün dəyişənlərin qiyməti istənilən kimi dəyişilə bilər.

Tənliyin doğruluğunu yoxlamaq üçün özündə aşağıdakı əməliyyatları birləşdirən reqrasiya təhlili aparılmışdır.

$$\text{Təkrar dispersiyanın təyini. } V_{(y)}^2 = \frac{\sum^N \sum^n (Y_1 - Y_2)^2}{N(n-1)}$$

burada, N – bu kombinasiyada amillərin müxtəlif qiyməti üzrə aparılan təcrübələrin sayı.

n – paralel təcrübənin sayı.

Y_i – optimal kriteriyanın orta qiyməti.

Represiya əmsalının təyini.

$$V_{(b_1)}^2 = \frac{V_{(y)}^2}{N}$$

$$\text{Dispersiyanın təyini. } V^2 = \frac{\sum^N (Y_1 - Y_1^n)^2}{N - (k+1)}$$

Burada, Y_1^n - optimal kriteriyanın hesabi qiyməti.

k – təsir kriteriyası qiyməti.

Fişer kriteriyası aşağıdakı düstur ilə təyin edilir.

$$F_k = \frac{V^2}{V^2(y)}$$

Reqresiya əmsalının qiymətinin təyini.

b_i əmsal o vaxt qiymətlidir ki, $b_i \geq t_2(b_i)$ olsun.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

3.1. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan

parçaların təsnifatı və çeşidi

Respublikada istehsal olunan bütün sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar və ədədi məmulat 19 qrupa bölünür. Bunlardan, adətən ticarət təcrübəsində aşağıdakı 17 qrup rast gəlinir:

1. çit qrupu;
2. bez qrupu;
3. camaşirlik qrupu;
4. satin qrupu;
5. donluq qrupu;
6. üst geyim qrupu;
7. astarlıq qrupu;
8. əlvan saplı parçalar qrupu;
9. tik parçalar qrupu;
10. mebel-dekorativ parçalar qrupu;
11. tiftikli parçalar qrupu;
12. yaylıq qrupu;
13. üz dəsmallığı qrupu;
14. xam parçalar qrupu;
15. süni ipək qatışıqlı parçalar qrupu;

16.ədyal qrupu;

17.tənzif və tənzif məmulatı qrupu.

18-ci və 19-cu qruplara xüsusi təyinatlı, yəni tara parçaları, mal qablaşdırmaq üçün tətbiq edilən parçalar və texniki parçalar daxil olur. Ayrı-ayrı qrup parçalar (camaşırlik, donluq, üst geyimlik) yenidən yarımqruplara bölünür.

Hər qrup parçaların qısa xarakteristikası aşağıda dərc olunur.

Çit qrupu. Çit qrupu sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar çeşidində əsas yerlərdən birini tutur. Bu qrupa daxil edilən parçaların hamısına çit deyilir. Bunlar sadə toxunuşlu saya, yaxud peçatlı parçalardan ibarətdir. Çitlər orta nömrəli ipəklərdən (əriş üçün 18,56 teksli və arğac üçün isə 15 teksli) istehsal edilir. Saya boyaqlı çit az miqdarda (10%-ə qədər) buraxılır. Bunlar əksəriyyətlə üst geyiminə astar, yorğan tikişində və digər məqsədlər üçün istifadə olunur.

Peçatlı çitlərin çox müxtəlif naxışları olur və müxtəlif məqsədlər üçün tətbiq edilir (kişi köynəyinə, qadın və uşaq donlarına və s.).

Apretin miqdar və tərkibindən asılı olaraq, habelə çitlərin ütü əməliyyatının xüsusiyyətlərindən asılı olaraq çitlərə muslin (ən yumşaq), fulyar və parlaq bəzəyi (ən cod) verilir. Muslin bəzəyində çit, demək olar heç apret əməliyyatından keçirilmir, yalnız ehmalca kalandrda ütülənir, fulyar bəzəyində çitə zəif apret vurulur və kalandardan keçirilir. Parlaq bəzəyində parça dərinə apretləşdirilir və böyük təzyiq altında ütülənir.

Bez qrupu. Bez qrupu sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar çeşidində metr hesabla 3%-ə qədər təşkil edir. Bezlərdə sadə toxunuşda olaraq çitə nisbətən daha

aşağı nömrəli (əriş 35-20 teksli, arğacı 35-22 teksli) iplikdən istehsal edilir. Bezlər saya və peçatlı buraxılır və bəzən peçat hər iki tərəfinə də vurulur. Bezin az miqdarı da əlvən saplı buraxılır. Bezlərin bəzəyi cod olur. Saya bezlərdən iş paltarı tikilir və onlar qismən astarlığa tətbiq edilir. Peçatlı və əlvən saplı bezlər köynək və don parçası sayılır.

Çamaşır qrupu. Çamaşır qrupu sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar çeşidində metr hesabla 12%-ə qədər təşkil edir. Bu qrupa aid parçalar, əksəriyyətcə ağ və açıq rənglərə boyanmış olur. Bunlar sadə, sarja və atlas toxunuşunda olaraq müxtəlif nömrəli iplikdən istehsal edilir və alt paltarı üçün tətbiq olunur. Çamaşır qrupu üç yarımqrupa, yəni bez, mitkal və xüsusi yarımqruplara bölünür.

Bez yarımqruplarına çamaşırlik bezlər və sellüloza əsaslı liflərdən olan polotno, mitkal yarımqruplarına sadə toxuşlu madapalam, muslin, mitkal, şifon, nansuk, mal-mal, çalma və xüsusi yarımqrupa isə tumanlıq parçalar daxil edilir.

Ağ bezlər srukturuna görə boyaqlı bezlərə bənzəyir. Enli ağ bezlərə mələfəlik bez deyilir. Zəhiri görünüşcə kətan parçalara bənzəyən və tutqun bəzək əməliyyatından keçirilən ağ bezlərə polotno deyilir.

Madapalam ağ, yaxud mavi, yasəmən və s. rənglərə boyanmış sadə toxuşlu parçadan ibarətdir.

Mitkal yarımcod bəzək əməliyyatından keçirilir və bununla da madapalamdan fərqlənir. Muslin isə yumşaq bəzək əməliyyatından keçirilir. Bu parçalardan alt paltarı, balınc üzü, ədyalaltlığı və digər məmulat tikilir.

Şifon madapalama nisbətən daha nazik çamaşırlik parçadır. Şifon daraqlı və yaxud kard ipliyyindən hazırlanır və adətən merserizə edilir. Şifon ağ və əlvan buraxılır.

Şifon əksəriyyətlə qadın və uşaq üçün alt paltar, yastıqüzü və ədyalaltlığı üçün istifadə olunur.

Nansuk ərişi 10 və arğacı 8,3 tekstli daraqlı iplikdən hazırlanır. Nansuk şifona nisbətən daha nazik və yumşaq olur və merserizə edilir. Nansuk da şifon kimi eyni ehtiyaclar üçün tətbiq olunur.

Mal – mal enli parçalar (81 və 130 sm) olmaqla qalınlıq cəhətcə şifona bənzəyir, lakin şifondan seyrək olur.

Çalma mal maldan seyrəkliyinə görə fərqlənir və bəzən buna əlvan haşiyə qoyulur.

Qrinsbon sarja toxuşlu parçadır, bunun üzərində toxuşdan küknar şəkli düşür.

Tik-lastik əriş sapları çoxluq təşkil edən atlas toxunuşda hazırlanır. Bunun ərişinin sıxlığı arğacının sıxlığından çox olur.

Satin qrupu. Satin qrupuna iki əsas növ parça daxil olur. Bunlar satin və lastikdən ibarətdir. Satinlər, adətən atlas toxunuşunda hazırlanır və üzərində arğac sapları codluq təşkil edir, lastik də atlas toxuşlu olur, lakin bunun üzərində əriş sapları çodluq olur. Satinlər cakkard toxunuşunda da buraxılır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların çeşidində satin qrupu 10%-ə qədər təşkil edir.

Satinlər həm kard, həm də daraqlı ipliklərdən hazırlanır. Bunlar müxtəlif nömrəli ipliklərdən olur və ona görə də cürbəcür çeşid təşkil edir. Satinlər saya, peçatlı və ayrı-ayrı hallarda da ağarılmış olaraq buraxılır. Satinlərin çoxusu merserizə edilir.

Lastiklər çeşidcə satindən çox azdır və çox az miqdarda buraxılır.

Kard satinlər, xüsusən cod bəzəkli satin astarlıq üçün, daraqlısatin – don, köynək və astar üçün tətbiq edilir. Lastik çox hallarda donluq, lastik – dubl isə astarlıq parça sayılır.

Donluq parçanın qrupu. Donluq qrupu istər metr hesabla (12%-ə qədər) və istərsə də çeşidinin zənginliyi cəhətcə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar içərisində böyük yer tutur. Bura çoxlu saya, peçatlı və əlvan saplı parçalar daxil olur. Bunlardan qadın və uşaq donları, bluzkalar, yubkalar və kişilərə məxsus üst köynəkləri tikilir. Donluq qrup üç yarımqrupa, yəni demisezon, yay və qış yarımqruplarına ayrılır.

Demisezon yarımqruplarına kişi köynəklərinə aid parçalar (zefir, zefirin, kolxozçu köynəkliyi, paplin, truvil, reps, lionez, tafta, pike) və donluq və don-kostyumluq üçün bir sıra parça (qarus, kişmir, şotlanka, şerstyanka, krep, pletyonka, eponj və s.) daxil olur.

Yay yarımqruplarına, əksəriyyətlə donluq, bəzən isə köynəklik (demisezon yarımqrupuna nisbətən daha nazik) və adətən yüksək nömrəli ipliklərdən olan yumşaq bəzəkli parçalar daxil olur. Bu yarımqrupa aid parçaların çoxusu merserizə edilir.

Qış yarımqrupuna tiftikli parçalar daxil edilir. Tiftik arğac saplarının didilməsi nəticəsində yaradılır ki, bunun üçün də həmin parçalarda arğac sapı ərşdən xeyli qalın olur. Bu parçalardan uşaq və qadın donları, xalat, bluz, isti çamaşır və s. tikilir. Bu yarımqrupa aid parçaların çeşidinə bamazı, flanel, bayka və uşaq pikesi daxil olur.

Üst geyimlik qrupu. Bu qrup sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların çeşidində metr hesabla 12%-ə qədər təşkil edir. Üst geyimlik qrupuna daxil olan parçalar donluq parçalar qrupuna aid olan parçalardan daha qalın olur və əksəriyyətcə orta və ortadan aşağı nömrəli iplikdən hazırlanır. Bu parçalardan kişi və qadın kostyumları, şalvar, yubka, palto, iş paltarı və idman paltarı tikilir.

Üst geyimlik qrupuna aid parçalar beş yarımqrupa ayrılır (saya, peçatlı melanj – əlvən saplı, qış parçaları və xüsusi parçalar).

Saya parçalar yarımqrupuna bir rəngə (əksəriyyətcə tünd rənglərə) boyanmış parçalar və habelə ağ parçalar daxil olur. Bu yarımqrupa daxil olan parçaların çeşidi olduqca zəngindir.

Peçaltı parçalar yarımqrupuna peçaltı moleksin daxil olur. Bu parçalar o qədər də geniş yayılmamışdır.

Melanj-əlvən saplı parçalar yarımqrupu sarja, atlas, yaxud narın naxış toxuşlu melanj, yaxud boyanmış iplikdən olan parçaları əhatə edir. Bu yarımqrupa aid parçaların çoxunun ərşi və bəzən də həmin ərşi və həmarğacı eşilmiş sapdan hazırlanır və ona görə bu parçalarda yun parçalara bənzəyən xüsusi zahiri görünüş yaranır.

Qış yarımqrupuna, habelə üzündə didmə tiftiyi olan parçalar daxil edilir. Bunlar zahiri görünüşcə yun mahut parçaları xatırladır. Bunlar, adətən atlas toxunuşda olur və üz tərəfində arğac sapları çoxluq təşkil etməklə ərişə nisbətən daha yoğun və daha sıx olur. Bu parçaların tiftiyi arğacının didilməsi nəticəsində yaradılır. Bəzi belə parçaların arğacı tamamilə, yaxud qismən ştapel lifindən olur.

Xüsusi yarımqrupa əksəriyyətcə iş paltarına aid parçalar, məsələn, spes-triko, spes-diaqonal, poludvunitka parçaları daxil edilir. Bu parçalar ticarətdə çox da geniş yayılmamışdır.

Astarlıq parçalar qrupu. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar çeşidində bu qrup metr hesab ilə 3,5%-ə qədər təşkil edir. Bura üst geyimi üçün astarlıq yerinə sərf edilməsi və digər qruplara daxil olmayan bir qədər az parçalar daxil olur.

Kolenkor sadə toxuşlu çitə oxşar parçadır, lakin buna çoxlu apret vurulur. Kolenkor çox zaman saya və bəzən isə ağ halda buraxılır.

Ciblik parça sadə, yaxud sarja (küknarşəkilli) toxuşlu parça olaraq ortadan aşağı və aşağı nömrəli iplikdən hazırlanır.

Astarlıq sarja orta nömrəli iplikdən sarja toxuşlu parçadan ibarət olaraq saya halda buraxılır.

Qol sarjası astarlıq sarjadan öz peçatlı zolaqları ilə fərqlənir.

Əlvan saplı parçalar qrupu. Bu qrup digər qruplara daxil edilməmiş, məhdud çeşiddə əlvan saplı parçaları əhatə edir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların ümumi çeşidi içərisində bu qrup 1%-ə yaxın miqdar təşkil edir, lakin bunun xüsusi çəkisi durmadan artır.

Tik parçalar qrupu. Tik enli əlvən zolaqlı parçadır. Tik ya əlvən saplı sarja və atlas toxuşlu, yaxud da bez, yaxud qrinsbon üzərində peçatlı parçadan ibarətdir. Təyinatına görə tiklərə matras tiki, xalat tiki və yastıqüzü tiki deyilir.

Mebel-dekorativ parçalar qrupu. Bu qrupa xeyli miqdar parça daxil edilir. Bunlar mebelin üzünə və habelə pərdəliyə sərf edilir. Bu parçalar əhali arasında çox rəğbət qazanmış və bunların istehsalı çox sürətlə artır. Hal-hazırda bu qrupa aid parçaların xüsusi çəkisi 2%-ə qədər təşkil edir.

Mebel repsi sadə toxuşlu eşilmiş iplikdən olan saya parçadan ibarətdir. Bunun enində gözə çarpan damarlar əmələ gətirilir.

Qobelen mürəkkəb naxışlı jakkard toxuşlu (xalçayabənzər) parçadır. Bunun ərişinə orta və yüksək nömrəli eşmə saplar, arğacına isə aşağı nömrəli eşilmiş, yaxud eşilməmiş saplar sərf edilir. Qobelenin ayrı-ayrı artikullarına əlavə viskoz saplar salınır.

Maket qobelendən sadə toxuculuq naxışları ilə (oboy tipli) və seyrəkliyi ilə fərqlənən parçalardır. Bu parçanın ayrı-ayrı artikullarına arğacına əlavə viskox saplar salınır.

Şaqren eşmə iplikdən ibarət, saya, yaxud əlvən saplı parçadır. Bunun üzərində xırda dama-dama toxuculuq naxışı əmələ gətirilir.

Mebel parçası sadə, yaxud mürəkkəb toxuşlu parçadır. Bunun üzərində pesat vasitəsilə mebel naxışları yaradılır. Bu parçanın ayrı-ayrı artikulları jakkard toxuşlu istehsal edilir və ərişinə natural ipək saplar salınır.

Mebel plüşü tiftikli toxuşlu parçalardır, bunun tiftiyi, adətən viskoz ipəkdən olur.

Pərdəlik parça jakkard, yaxud mürəkkəb toxuşlu, üzərində müxtəlif toxuculuq naxışları olan parçadır. Bunun ərişi eşilmiş və arğacı eşilməmiş iplikdən olur.

Mebel-dekorativ qrupuna, habelə viskoz ipəkdən və viskoz ştabeldən tiftiyi olan plüş, yanları saçaqlı süfrələr, plüşdən uşaq xalçaları, plüş örtüklər və divan yastıqları üçün kuponlar daxil edilir.

Tiftikli parçalar qrupu. Bu qrup tiftikli toxuşlu parçaları əhatə edir. Bunların üzərində ya başdan-başa, yaxud da cığırılı tiftik əmələ gətirilir və bunların arğacı çox sıx olur. Tiftikli parçalardan uşaq kostyumu, kişi kurtkalrı, kişi pijaması və bəzən də qadın donu tikilir. Bu qurpaaid parçalar çox tələb olunur və bunların istehsalı çox sürətlə artır.

Xam parçalar qrupu. Bu qrupa məhdud miqdarda xam parçalar (mitkal, bez, sarja) daxil edilir və bunlar əksəriyyətcə istehsal ehtiyaclarına sərf olunur.

Süni ipək qarışıqlı parçalar qrupu. Bu qrupa daxil edilən parçaların ərişi sellüloza əsaslı liflərdən olandan və arğacı isə viskozdan olur. Bu parçaların ayrı-ayrı növlərinin arğacında və bəzən də ərişində sellüloza əsaslı liflərdən olandan və viskoz ipəkdən ibarət qarışıq iplik rast gəlir. Viskoz ipəyin tətbiqi bu qrupa aid parçaların zahirigörünüşünü xeyli yaxşılaşdırır və bunları ipək parçalara oxşadır. Bu qrupa aid bir sıra parçalara donluq parçalar qrupundakı adlar verilir. Burada,

məsələn, şotlanka, şerstyanka, krep, krep-jakkard, zefir və eponj adlı parçalar mövcuddur.

Bunlardan başqa bu qrupa bayaderka, donluq jakkard parçası daxil olur.

Şotlanka sadə toxuşlu dama-dama güllü parçadır. Bunun ərşi sellüloza əsaslı liflərdən olandan və arğacı viskoz ipəkdən, yaxud qarışıq iplikdən olur.

Krep və krep-jakkard donluq qrupundakı eyni adlı parçalara bənzəyir, lakin bunların arğacına süni ipək sap salınır.

Zefir süni ipək qarışıqlı çox gözəl zolaqlı əlvan saplı parçadır. Zefir parçanın ayrı-ayrı artikullarında xırda jakkard naxışları əmələ gətirilir. Bunun ərşinə sellüloza əsaslı liflərdən olan iplik və arğacına isə viskoz ipəyi sərf edilir.

Eponj donluq qrupundakı eyni adlı parçadan onunla fərqlənir ki, ərş və arğacın qarışıq tərkibli iplik tətbiq edilir.

Bayaderka əlvan saplı uzununa zolaqlı parçadır.

Donluq jakkard parçası jakkard toxuşlu müxtəlif naxışlı parçadır. Bunun ərşi sellüloza əsaslı liflərdən olandan və arğacı isə qarışıq iplikdən ibarətdir.

Ədyal qrupu. Bu qrup tiftikli qış və yay ədyallarını və habelə örtükləri əhatə edir.

Tiftikli ədyallar – bayka parçası kimi ikitərəfli tiftiklənir.

Yay ədyalları – pike (ağ və əlvan), satin (ağ və əlvan) və Volokolamsk (əlvan) ədyallarına bölünür. Pike və satin ədyallarının bir ərşi və iki arğacı olur. Bunlardan jakkard, yaxud mürəkkəb toxuşlu istehsal edilir. Volokolamsk ədyalları

pike və satin ədyallarından onunla fərqlənir ki, Volokolamsk ədyallarının bir arğacı olur.

Ölçü cəhətcə ədyallar uşaq, təkyataqlı, biryarımyataqlı və ikiyataqlı ədyallara bölünür.

Örtüklər – yay ədyallarından fərqli olaraq, demək olar həmişə iki əriş və bir arğacdən istehsal edilir, burada sellüloza əsaslı liflərdən olan, yaxud süni ipəkdən olan ipliklər tətbiq olunur.

Üz dəsmallığı qrupu. Çeşidcə bu qrup çox məhduddur. Bu qrupun çeşidinə vafli, üz dəsmalı parçası, ağ, yaxud yarım ağ, xalatlq tiftikli jakkard parçası, hazır vafli və tiftikli üz dəsmalları, habelə tiftikli jakkard parçaları daxil olur.

Yaylıq qrupu. Yaylıq qrupuna baş yaylıqları və cib yaylıqları daxil edilir.

Baş yaylıqları toxuş xarakterinə görə iki qrupa, yəni sadə toxuşlu yaylıqlara və sarja toxuşlu yaylıqlara ayrılır.

Sadə toxuşlu yaylıqlar (preyskurant üzrə peçatlı yaylıqlar) yalnız peçatlı halda buraxılır. Bura mitkal yaylıqlar və merserizə edilmiş mayyadan olun yaylıqlar daxildir. İri ölçüdə mitkal yaylıqlara şərq yaylığı deyilir.

Sarja toxuşlu yaylıqlar geniş çeşid təşkil edir. Bəzəyinin xarakterinə görə bunlara saya, peçatlı, tikiş naxışlı və əlvən saplı olur.

Saya yaylıqlar həmişə saçaqlı, peçatlı (sellüloza əsaslı liflərdən olan, yun və ipək saçaqlı) və peçatlı saçaqsız buraxılır. Belə yaylıqlara «osipka» deyilir. Yeri açıq rəngli olan peçatlı yaylıqlara krem rəngli yaylıq və yeri tünd peçatlı olanlara isə yeri boyaqlı yaylıq deyilir.

Tikiş naxışlı yaylıqlara tambur və mexaniki naxışla buraxılır. Tambur naxışında naxış zəncirvari ilmələrdən ibarət olur. Burada naxış qabarıq olsun deyə çox zaman naxışın mərkəzinə qaytan, yaxud lent əlavə edilir.

Mexaniki naxışda ilmələr sıx və yanaşı düzülür və ona görə də naxış hamar çıxır.

Əlvan saplı yaylıqlar «karno» və «əlvan» adlı çeşidlərə bölünür. «Karno» yaylıqları iki rəngli iplikdən ibarət olaraq xırda dama-dama naxışında buraxılır. Əlvan yaylıqların isə nisbətən iri xanələri və açıq rəngli əlvan naxışları olur və bunlar üç və daha çox rənglərdən istehsal edilir.

Sarja yaylıqlarına, habelə arğacında süni ipək olan sellüloza əsaslı liflərdən olan yaylıqlara daxil olur. Bunlar yalnız peçatlı halda buraxılır və bunların ipəkdən uzun, ya qısa saçaqaları olur.

Cib yaylıqları materialca mitkal, şifon, volta və batis parçalarından olur. Bəzək cəhətcə bunlar ağ, peçatlı və əlvan saplı, kənarlarına görə isə kəsik kənarlı və ajur naxışlı buraxılır.

3.2. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrinə nəzarət

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar kompleks faydalı xassələrin məcmuunu özündə birləşdirir. Bu xassələrin bir hissəsi parçalardan bu və ya digər məmulat hazırlayanda lazım olur ki, bunlara texnoloji xassələr deyilir. Bir hissə xassələr istismar zamanı meydana çıxır ki, istismar xassələri adlanır.

İstismar xassələrindən fərqli olaraq parçaların istehlak xassələri anlayışı da mövcuddur. Bəzi müəlliflər istehlak xassələri ilə istismar xassələrini eyniləşdirirlər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, istehlak xassələri istismar xassələrindən geniş məfhumdur. Belə ki, parçaların bəzi xassələri, onların keyfiyyətini qiymətləndirərkən nəzərə alınmır. Amma istehlak zamanı həmin xassələr özünü büruzə verir.

Parçaların istehlak xassələri aşağıdakı qruplara bölünür:

1. parçaların xidmət müddətinə təsir edən istehlak xassələri.
2. parçaların gigiyenikliyinə təsir edən istehlak xassələri.
3. parçaların xarici görünüşünə təsir edən istehlak xassələri.
4. parçaların emalı zamanı lazım olan istehlak xassələri.

Toxuculuq mallarının istehlak xassələrinin əsasını onların təbii xassələri təşkil edir. Məlum olduğu kimi parçaların istehlak dəyərini təşkil edən bütün xassələr məcmusu kompleks halda götürülərək istehlak xassələri adlanır. Lakin

müasir ədəbiyyatlarda malların istehlak dəyəri anlayışının daha çoxcəhətli olduğunu dönə-dönə izah edildiyini də bilirik.

Parçaların istehlak xassələri dedikdə, onların müəyyən təyinat üzrə istifadə edilməsi mümkünlüyünü şərtləndirən xassələrin məzmuu başa düşülür. Bu xassələr parçaları təşkil edən materialların təbii xassələrindən, həm də süni, sintetik üsullarla və ya texnoloji emal yolu ilə onları istehlak üçün yararlı hala salmaq məqsədi ilə dəyişdirilən və ya təkmilləşdirilən xassələrinin xarakterindən asılı olur. Əslində parçanın istehlak dəyərini təşkil edən həmin xassələr özlüyündə fiziki, kimyəvi, bioloji və estetik xassələrin məcmuundan ibarət olur.

Ticarətə daxil olan parçaların əhalinin tələbatını yüksək səviyyədə ödəməsini təmin etməsi üçün bu məqsədi həyata keçirən bütün şərtləri, o cümlədən parçaların istehlak xassələrini və onu təmin edən şərtləri əmtəəşünaslıq elmi mövqeyindən ətraflı müşahidə etmək və öyrənmək lazım gəlir. Bu yolla əhalinin tələbatına daha çox uyğun gələn parçaların ticarətə gətirilməsinə yüksək səviyyədə nail olmaq olar və ticarət işçilərinin sənayeçilərə – onların istehsal etdiyi məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsində istiqamətverici təsirini gücləndirmək asan olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, parçaların istehlak xassələri birinci növbədə onların təyinatına nəzərən öyrənilməlidir və bu bütün imkanlarda parçaların funksional cəhətdən əhali tələbatını ödəyən xassələrinin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməlidir.

Texnoloji tələbat və texnoloji təkmilləşdirmələr isə buna tabe edirlər. Parçalar funksional xassəsi onların konkret olaraq müəyyən bir tələbi ödəmək xassəsidir. Lakin yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, parçaların ticarət çeşidi

bir geyim materialı kimi onların xassələrinin zəngin olmasına və müxtəlif təyinat üçün işlədilə bilməsini təmin etməyə yönəldilir. Yəni çalışırlar ki, müəyyən bir artikulda parça daha çox növlərdə geyim nümunələrinin biçilib-tikilməsi üçün yararlı olsun. Əlbəttə, bu bir tərəfdən yaxşıdır. Lakin təcrübə göstərir ki, parçalarda istehlak xassələrinin bu istiqamətdə təkmilləşdirilməsi onların çeşidini məhdudlaşdırır. Bu, parçaların mənəvi cəhətdən tez köhnəlməsinə səbəb olur, az bir dövr ərzində parçalar öz rənginə, tərtibatına, kaloritinə görə əhalinin istək və arzularından, alıcılıq tələbinin inkişafı səviyyəsindən geri qalır. Buna görə də parçaların təyinat üzrə çeşidinin çoxaldılması, onların funksional xassələrinin konkret bir tələbat mövqeyindən formalaşdırılmasına səy göstərilməsi işi daha perspektivli hesab edilməlidir.

Əhali tələbini ödəmək mövqeyindən müəllif parçaların istehlak xassələrini 3 sinfə bölür:

1. maddi tələbatı ödəyən xassələr.
2. qeyri-maddi tələbləri ödəyən xassələr.
3. mövsümi (dövri) tələbləri ödəyən xassələr.

Bunlardan insanın maddi tələbatının ödənilməsi «insan-məmulat-fiziki-mühit» sistemində həyata keçirilir. Müşahidə zamanı aydın olur ki, parçaların insan tələbatını ödəməsi istehlakçının cins, yaş, peşə görkəmindən, iqlim şəraitindən, mövsümdən, modanın inkişaf istiqamətindən, həm də parçadan tikilməsi lazım gələn məmulatın növündən və istehlak şəraitindən daha çox asılı olacaqdır. Əlbəttə, bu çoxcəhətliyi aydınlaşdırmaq üçün parçaların insan tələbatını

müəyyən fiziki mühitdə ödədiyini, həmin fiziki mühitin insanla əlaqədə olduğunu və parçanın utilitar xassələrə malik olması zəruriliyini nəzərə almaq lazımdır. Zahirən belə görünür ki, fiziki mühit maddi tələbatın ödənilməsində rol oynamır. Lakin insanın istirahət etdiyi, işlədiyi, yolda olduğu və s. istər-istəməz onun geyimi üçün üçün spesifik istehlak mühiti yaradır və bu parçaların və ondan tikilən məmulatın köhnəlməsinə çox müxtəlif səviyyədə təsir göstərir.

Parçaların ənənəvi (utilitar) xassələri, əsasən 3 qrupda istehlak tələblərinin ödənilməsinə təminat verir. Bunlar da özlüyündə antropometrik, fizioloji və gigiyenik tələblər adlandırılırlar.

Antropometrik tələblər parçanın ölçü göstəricilərinin ondan tikilən geyimin insan qamətinin ölçülərinə uyğun tikilməsini təmin etməyi nəzərdə tutur. Bu şərtlər əsasən tikili mallara aid bölmədə daha ətraflı öyrənilir. Lakin burada da parçanın məmulata çevrilməsi zamanı onun itkisinin minimuma endirilməsi imkanı nəzərə alınmalıdır. Bu da parçanın eninin, bəzək və güllərinin formasının və digər şərtlərinin optimallaşdırılmasını tələb edir.

Fizioloji tələblərdə parçanın insan qamətini yükləməsini, insanın fəaliyyətini məhdudlaşdırma, kütləşdirə bilən cəhətlərin azaldılması nəzərdə tutulur. Məsələn, parçaların qalınlığı, codluğu, daha çox nazik olması, deformasiya zamanı strukturunu dəyişməsi, saplarının, tikişinin sürüşməsi və bu kimi şərtlər burada nəzərdə tutulur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik tələbləri ödəməsi üçün onların hava keçirməsi, buxar keçirməsi, hiqroskopikliyi, çrklənməsi, çirkdən

təmizlənməsi, şüa keçməsi, elektriclənməsi (kimyəvi maddədən alınan lifli parçalarda bu daha çox nəzərə çarpır), bədəni qıcıqlandırması və bu kimi xassələrənəzarət edilir. Bunlar həmin parçalar üzrə hazırlanan geyimlərdə insanın hissi rahatlığını, normal fəaliyyətini və iş qabiliyyətini təmin etməyi nəzərdə tutur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalarda maddi tələbatı ödəyən istehlak xassələrini aşağıdakı kimi qruplara bölməklə daha sistemli şəkildə tədqiq etmək olar:

1. parçaların əşya mühitinin elementi kimi xassələri.
2. parçaların insanın iqlim şəraiti ilə əlaqəsini təmin edən element kimi xassələri.
3. parçaların insanın əşya mühiti ilə əlaqəsini təmin edən element kimi xassələri.

Parçaların hər biri insanın əşya mühitinin elementlərindən biri olur. O, insan bədəni ilə təmasda olur. O, əşya mühitinə daxil olmaqla insanın yuxarıda adı çəkilən maddi tələbatını ödəyir. Belə ki, hər bir parça nümunəsi və ondan hazırlanan məmulat insanın antropometrik, fizioloji, gigiyenik tələblər üzrə maddi tələbatının konkret sahə üzrə daha yüksək səviyyədə ödənilməsini təmin etməlidir. Parça insan üçün əşya mühitinin yaradılmasında ən yararlı istehlak şeyləri kimi iştirak etməlidir.

Ətraf mühitlə qaz-nəmlik əlaqələrini qurmaq üçün parçalar hava keçirmək, buxar keçirmək, su keçirmək xassələrinə, bir sözlə, sorbsiya və keçirmə xassələrinə malik olmalıdır.

Parçalarda belə xassələrə onların təyinatından asılı olaraq çox müxtəlif formada üstünlük verilir. Xüsusilə mövsümi istifadə ilə əlaqədar olaraq parçalar yaxşı hava keçirən, tənəffüsü asanlaşdıran olmalıdırlar. İsti vaxtlarda parçalar geyimdə istilik-mühafizə materialı kimi çıxış edə bilər.

Parçanın kütləsi, çəkisi, sıxlığı, codluğu göstəriciləri isə onun qamətin fəaliyyətinə təsirini müəyyən edir.

Beləliklə aydın olur ki, parçalar və onlardan olan məmulat insanla ətraf mühitin təbii iqlim şəraiti arasında əsas rabitə vasitələrindən biri olur. Bu da ticarətə daxil olan parçaların konkret təyinat üzrə növlərinin çoxaldılmasını tələb edir.

Parçaların xassələrinin insanın ətraf mühitlə əlaqəsinin elementi kimi özünü göstərməsi yuxarıda qeyd edilən mühafizə xarakterli əlamətləri qiymətləndirmək üçün vacibdir. Bu cəhət insanın yaşadığı maddi mühitin insana göstərə bildiyi təsirləri xarakterizə edir.

Əşya mühiti insanın əhvalına, mənəvi aləminə, fiziki və bioloji fəaliyyətinə müsbət təsir etdiyi kimi mənfi cəhətdən də təsir edə bilər. Parçalarda əsasən bu mexaniki təsirlərdən (cızılma, kəsilmə, deşilmə), kimyəvi təsirlərdən (turşu, qələvi, çirk mühiti), fiziki amillərdən (istilik şüalanması, elektrikləşmə), bioloji təsirlərdən (həşəratlardan) mühafizə qabiliyyətini nəzərdə tutur.

Bundan əlavə parçaların əşya mühitində digər funksiyalarını da nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, tül pərdə məmulatı otağı günəş şüasından mühafizə edir, həm də səsi udur. Ev əşyaları kimi müxtəlif tələbləri ödəyə bilər.

Parçaların qeyri maddi tələbatı ödəmək xassələri özü də onların maddi tələbatı ödəməsi və əşya mühitinin təşkili ilə əlaqədar baş verir. Burada adamların hissi qavrama qabiliyyəti ilə əlaqədar olan tələblər əsas götürülür.

Parçalarda hissi qavramaya aid olan cəhətləri qeyri-material xassələri adlandırırlar. Məsələn, parçaların gözəlliyi haqqında alıcıların təsəvvürü bir qədər formalaşmalı, sonra isə müşahidə ilə parçaların naxışına, rənginə, materialına və ondan hazırlanacaq məmulatın formasına müvafiq olaraq onun estetikliyi, hissi qavranmalı, insanın bütün hiss üzvlərinə müvafiq olaraq xoşagələn təəssürat doğurmalıdır.

Alıcılar parçanı seçərkən ondan mənəvi ləzzət də almalıdır. Bu baxımdan biz gözəllik anlayışı ilə daha çox rastlaşırıq ki, bu da estetikanın ən mühüm kateqoriyalarından biridir. Buna görə estetik tələbləri yaratmaq və parçalar üzrə həmin tələblərin mənəvi ödənilməsini təmin etmək üçün bu materialların qeyri-maddi tələbləri ödəyən xassələrini qiymətləndirmədə nəzərə almalıyıq. Həmin xassələri isə müəllif V.P.Skliyannikov toxuculuq materiallarına müvafiq olaraq aşağıdakı qruplara bölür:

1. parçaların estetik xassələri.
2. parçaların xassələrində xoşagəlmə və nüfuz kateqoriyaları.

Parçalara həm də dekorativ-tətbiqi incəsənət nümunələri kimi də baxılır. ONlar özlüyündə adamların estetik tələbatını ödəyə bilən estetik dəyərə, sambala, nüfuza malik olmalıdır. Bu xassə bir sıra yun, ipək və sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalarda daha çox üstünlük təşkil edir. Məsələn, parçalar istər gigiyenikliyinə və

istərsə də istismar xassələrinə, ucuzluğuna görə bütün digər parçalardan üstün olur. Yəni onların istehlak xassələri onlara qoyulan qiyməti daha yüksək səviyyədə ödəyə bilir.

Yun parçalar onlardan hazırlanan məmulatın insana daha zərif, yaraşığıl görkəm verməsinə, material mühitinin təşkilinin ətraf mühitlə əlaqəsini təmin etməsinə, mənəvi-bədii tərtibat üsullarını daha yaxşı nümayiş etdirməsinə, cəlbedici olmasına görə yeri gəldikcə istehlakçı rəğbətini daha yüksək hərarətlə qazana bilir.

Parçaların estetikliyi həm də onun funksional xassələri ilə əlaqədə olur. O, harmoniyanın ümumi qanunlarına, üslub tələblərinə, milli ənənələrə, modanın tələblərinə, fərdi zövqə, intellektual yaradıcı kompozisiyaya daha çox uyğun gəlir. Intellektual yaradıcı kompozisiya istehlakçıların öz zövqü əsasında yaradılan əşya mühitinin estetik təzahürünü (təsirini) ifadə edir. Lakin ticarətə daxil olan bir çox artikullarda parçalar onlardan lazımi istehlak şeyləri hazırlamaq üçün yüksək estetik düşüncələrin inkişaf etdirilməsinə şərait yaratmır.

Bu parça alıcını nəinki sadəcə olaraq maraqlandırmalı, həm də onu şəxsi istehlak üçün, mənəvi sərvətlənmək üçün yaradıcılıq düşüncələrinə səsləməlidir. Bundan əlavə əsas material kimi seçilən parçalar onunla birgə işlədilən digər parça və materiallarla da uyğunluq təşkil etməlidir. Məsələn, iri partiyalarla ticarətə gətirilən astarlıq parçalar onları istehlak etdirən üz materialları ilə kompleks əmələ gətirmir. Onların buraxılış miqdar nisbəti ilə də tarazlaşdırılır.

Ticarətdə astarlıq parçalar çoxdur. Lakin kostyumluq, paltoluq və s. üz materialları satışda yox dərəcəsidir. Onların çeşidi yeknəsək və çox təkrar olunandır. Kütləvi tikilən məmulatın materiallarının ticarətdə satışı da bizə heç bir fayda verə bilməz. Çünki, fabrik məhsulları onlara qarşı fərdi tələbatı öldürür.

Bu deyilənlərə görə ticarətə daxil olan parçaları məhz modalı olması dərəcəsinə görə də qruplaşdırmaq və fərqləndirmək lazım gəlir. Bu qruplaşdırmanı aşağıdakı kimi aparmaq olar:

- axırcı təklif edilən ən müasir modanı tikmək üçün yarayan parçalar;
- cari mövsümdə modalı olduğu təklif edilən nümunələrin tikilməsi üçün təklif edilən parçalar;
- klassik üsluba uyğun gələn və ənənəvi surətdə geyilməsi davam edən modalarda geyimlərin tikilməsi üçün parçalar;
- modası köhnəlmiş və istehsalıdan çıxarılmış modellərdə geyimlərin tikilməsi üçün əvvəllər gətirilən parçalar.

Bütün bu deyilənlər parçaların modalığı haqqında da əmtəəşünaslıq biliyinin genişləndirilməsini və işdə istifadə edilməsini zəruri edir.

Əlbəttə, burada nəzəri ədəbiyyatlar üzrə verilən materialları yenidən ümumiləşdirməyə ehtiyac yoxdur. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, ticarətə daxil olan parçaların istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsində parçanın forması, estetik tərbiyəsi, silueti, kütləsi və bu kimi emosional təsir oyadan xassələri (plastikliyi, bərkliyi, qıvrımlığı, parlaqlığı, şəffaflığı, kalorit tərbiyəsi və s.) ciddi nəzərə alınmalıdır. Ancaq bu sahədə buraxılan səhvlərin nəticəsidir ki, mal

ehtiyatlarının tərkibində əhali tələbinə uyğun gəlməyən, mənəvi cəhətdən köhnəlmiş parçaların xüsusi çəkisi daha tez və ilbəil artır. Onları tez-tez ucuzlaşdırmaq lazım gəlir.

Parçalarda xoşa gəlmə və nüfuz kateqoriyalarına da daha böyük üstünlük verilməlidir. Parçaların sayalığında, hamarlığında, yumşaqlığında, istiliyində xoşa gələn və xoşa gəlməyən hisslər doğuran cəhətlər olur. Bunlar təsadüfi xarakter daşımır. Xüsusilə yun və ipək parçalarda bu cəhətlərə əhəmiyyət vermək lazımdır. Parçanın tutumu, qrifi, tiftiyi, səthi strukturası insanda zərif hissi duyğular əmələ gətirməli, onun nəcibliyi haqqında təsəvvürü təmin etməlidir.

Əlbəttə burada əmtəəşünaslıq elminin müəyyən etdiyi kimi müxtəlif fiziki xassələrdən, quruluş göstəricilərindən geniş istifadə etmək lazımdır. Lakin təəssüf ki, təcrübədə parçaların estetik xassələri əsasən subyektiv metodla, ekspert və sosioloji təhlillə qiymətləndirilməli olur.

Parçaların etibarlılıq göstəriciləri də onun istehlak xassələrinin çox mühüm cəhətlərini əhatə edir.

Satışa göndərilən parçaların çoxu, böyük əksəriyyəti müasir əhali tələbinin modanın səviyyəsindən geri qalır. Bunun əsas səbəbi yaxşı parça nümunələrinin istehsalının az olmasında deyil, əksinə belə parçaların əsasən sənaye emalına göndərilməsi ilə izah edilir. Bu, onu göstərir ki, parçaların istehlak xassələrində onun mənəvi davamlılığını artıran şərtlərə daha böyük diqqət yetirmək lazım gəlir.

Ölkəmizdə parçaların fiziki köhnəlməsindən şikayət nisbətən azdır. Lakin son illərdə parçalar arasında fiziki davamlılığı aşağı olan nümunələr də çoxalır.

Xüsusilə süni və sintetik liflərdən ştapel parçaları ütülənməyə qarşı, yuyulmağa qarşı az davamlıdırlar. Onlar tez yığılır, rəngi dəyişir, səthləri olduqca tez pisləşir və əzilirlər. Burada artikullara misal göstərməyə ehtiyac yoxdur. Çünki bütün ştapel lifi qatılan parçalar az və ya çox dərəcədə belə nöqsanlara malik olur.

Bu deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, parçaların istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsi çoxcəhətlivə mürəkkəb bir işdir. Parçaların istehlak xassələri əmtəəşünaslığa aid dərsliklərdə izah edilsə də, həm də standartlaşdırmanın əsas məsələsidir.

3.3. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların funksional xassələrinə nəzarət

Paltar insanı birinci növbədə onu əhatə edən xarici təsirlərdən mühafizə edir. Məlum olduğu kimi, insan orqanizmi müəyyən istilik mənbəyidir. Bu proses insanın qidalanması və nəfəs alması ilə əlaqədar olaraq daim dəyişir. Odur ki, müxtəlif şəraitdə yaşayan insanlar özlərini isti və soyuqdan mühafizə etmək və hərəkətinin sabitliyini saxlamaq üçün geyimdən istifadə edirlər.

Çit parçadan alt və üst dəyişəkləri, uşaq, qadın, kişi geyimləri və s. məmulatlar hazırlanır. Çit parçadan olan məmulatlar müxtəlif iqlim şəraitində insanların həyat fəaliyyətini tənzimləyir. Paltarların əsas funksiyalarından biri də bədəninə daxil olan havanın hərəkətini nizamlamaqdan ibarətdir. İsti iqlim şəraitində insan bədəni günəşdən, qızmış havadan və s. əlavə istilik alır. Mühitə uyğun çit parçadan olan geyim bədəninə düşən istinin 30-50% aşağı salır və bədənə buraxılan təri 260 q-a qədər azaldır ki, onun da böyük gigiyenik əhəmiyyəti var.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların estetik xassələrinə nəzarət.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan müxtəlif geyim əşyaları hazırlanır. Geyim insanların xarici görünüşündə müəyyən gözəllik yaradır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalardan olan geyimlər o zaman estetik xassələrə malik olur ki, o müasir modaya və tələbə cavab versin. Parçaların estetik xassələrinin formalaşmasında onun rənginin, naxışlanmasının, əzilməsinin böyük rolu vardır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçadan olan məmulatlarda, əsasən basma naxışlardan istifadə olunur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaları bədii-koloristik cəhətdən tərtib edərkən uşaq naxışlarına daha çox diqqət yetirilir. Parçaların üzərinə gül dəstələri səpilir. Bu parçalarda naxışların seçilməsi bilavasitə təyinatından asılıdır.

Hazırkı vaxtda sellüloza əsaslı liflərdən olan parçadan olan geyimin estetik ideali onun istifadəsinin rahatlığından, əmək şəraitinin uyğunluğundan, gözəl zövqə uyğun tərtibatından ibarətdir. Məmulatların estetik xassələrinin ekspertizası zamanı orqanoleptik üsuldan geniş istifadə olunur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların əzilməsi qabiliyyətini DÖST 9282-61-ə əsasən hesablayırlar.

$$K = \frac{l}{180} \cdot 100$$

K – əzilmə əmsalı.

$$l = \frac{\sum di}{n}$$

di – bərpa bucağının qiymətinin dərəcə göstəricisi;

n – sınağın sayı;

180 – zolaq qoyulmuş bucağın qiymətinin dərəcə göstəricisi;

n=5 olduğundan k=0 olur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların qısalmasını DÖST 8710-50 və 9359-59 dövlət standartına əsasən təyin edilir.

3.4. İstehlak bazarına daxil olan sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların gigiyenik xassələrinə nəzarət

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçadan olan geyimlərə verilən gigiyenik xassələr insanların həyat fəaliyyəti üçün olduqca zəruridir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçadan olan geyimlərin gigiyenik olması istehlakçıların normal həyat fəaliyyətini təmin edir. Bu məmulatlar havanı, suyu, buxarı yaxşı keçirməlidir, bədəndə nəfəs almasını təmin etməli, hiqroskopik olmalıdır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların hiqroskopikliyi nümunələrin daimi çəkisi alınana qədər qurudulması yolu ilə işə alınır.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların su çəkməsi dedikdə parçanın tamamilə su içərisində yerləşdikdən sonra onun özünə çəkdiyi suyun miqdarı nəzərdə tutulur. Parçaların su çəkməsi DÖST 3616-61 dövlət standartına əsasən təyin olunur.

$$B_2 = \frac{m_n - m}{m} \cdot 100$$

Su çəkmə B_i ilə işarə olunur.

Burada, m_n – parçanın suda islandıqdan sonra qramla çəkisidir.

m – parça nümunəsinin quruduqdan sonrakü kütləsidir.

$$m = \frac{S}{16} \cdot m_b \quad 3 \times 3 \text{ sm ölçüsündəki parça nümunəsinin islanmazdan əvvəlki}$$

kütləsidir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların texnoloji xassələrinə nəzarət.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların tikiş prosesi zamanı aşağıdakı xassələr daha vacib sayılır. Xarici tərtibatının xarakteri, dartılması, sapların sökülməsi, kəsilməsi, codluğu və s.

Parçanın xarici görünüşünü gözəlləşdirmək və ona əlavə zəruri istehlak xassələri vermək üçün onları bəzi xüsusi əməliyyatlardan keçirirlər. Belə ki, parça yaxşı forma saxlasın deyə bəziləri opetləşdirmə və kalod əməliyyatlarından keçirilir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların texnoloji xassələrinin tədqiqi laboratoriya və orqanoleptik üsulla təyin edilir.

Liflərin və parçaların çirklənməsi dərəcəsi və sürəti çirklənmənin təbiətindən, parçanın quruluşu və bəzək əməliyyatının xarakterindən asılıdır.

3.5. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə

kompleks nəzarət

Kompleks ekspertiza zamanı sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların sınaqlarına və təhlillərinə əsaslanaraq onların bütün xarakteristikaları ekspertlər tərəfindən qiymətləndirilir. Çit parçaların kompleks ekspertizası zamanı müxtəlif sahələrdən ekspertlər dəvət edilir. Yəni sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaları qiymətləndirərkən əmtəəşünas ekspertləri, sanitariya həkimləri, texnoloqları, keyfiyyət üzrə dövlət müfəttişləri və s. dəvət olunur.

Bu ekspertlərin köməyi ilə çit parçaların funksional, estetik, gigiyenik, texnoloji, parçaların xidmət müddətini təyin edən xassələrin keyfiyyəti kompleks şəkildə qiymətləndirilir.

Kompleks ekspertiza mal hərtərəfli qiymətləndirərkən həyat keçirilir. Bu ekspertiza zamanı təkcə sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətini qiymətləndirmək kifayət etmir. Eyni zamanda sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların fiziki və mexaniki xassələri laboratoriya cihazları vasitəsilə təyin edilmişdir.

Belə kompleks əmtəə ekspertizasının aparılması üçün, əsasən təzə maldan istifadə edilir. Bu ekspertiza ətraf mühit üçün böyük risklə aparılır.

Cədvəl 1.

Fiziki-mexaniki göstəriciləri	Normadan kənar əyrinin ölçüsü	Balla qiymətləndirmə
Parçanın çatışmayan eni	1 sm-ə qədər	11
Eni 80 sm-dən artıq olduqda	2 sm-ə qədər	11
Eni 65-80 sm-ə qədər	1,5 sm-ə qədər	11
Ərişə görə sıxlığın az olması	2-8 sm-ə qədər	11
Arğac və ərişə görə yükün çatışmaması	5 sm-ə qədər	11
1 m ² parçada kütlənin çatışmazlığı	5 sm-ə qədər	11

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parça məmulatı haqqında öyrəndiyim materiallar bir daha təsdiq edir ki, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçanın xalq istehlakında yeri xüsusilə böyükdür. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehlak xassələrini formalaşdıran amillərə toxuculuq lifləri, onların ayrılma xüsusiyyətləri, parçaların toxunması və bəzək əməliyyatları daxildir.

Toxuculuq lifləri mənşəyinə görə təbii və kimyəvi olur. Sellüloza əsaslı liflərdən olandan iplik əldə etmək üçün kard, darəmə və aparat üsulundan istifadə olunur. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların istehsalında müxtəlif toxunma növündən istifadə edilir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların toxunmasında sadə, sadədən törəmə, mürəkkəb toxunma növlərindən istifadə olunur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalarda bəzək əməliyyatları aparılır ki, bunlara da parçaların xidmət müddətinin artırılması, gigiyenik və estetik xassələrinin yaxşılaşdırılması aiddir. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların boyanması müxtəlifdir. Bunlar lif, let, iplik və yaxud polotno halında boyanır. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar sayə boyanmış, basma naxışlı, iri gül və s. naxışlı olur.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçalar lif tərkibinə, en göstəricilərinə, 1 m² çəkisinə görə təsnifləşdirilir.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyət göstəricilərinə onların hava keçməsi, elektricləşməsi, şəffaflığı, tutqunluğu, codluğu, əzilməsi aiddir. Bu göstəriciləri ekspert, laboratoriya, orqanoleptik və s. üsullarla qiymətləndirirlər.

Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün yuxarıda dediklərimizi nəzərə alaraq aşağıdakı təklifləri vermək olar:

1. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların yaxşı ütü götürməsi üçün və yaxşı estetik görünüş almasına görə parçaların istehsalında kimyəvi liflərdən də istifadə olunsun.

2. Yaxşı olar ki, Ticarət Nazirliyi sistemində qeyri-ərzaq malları üzrə yerli sənaye mallarının keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün xüsusi təyinatlı laboratoriyaların yaradılması məqsədəuyğun hesab edilsin.

3. Respublikada istehsal olunan komtyumluq sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə istehsal prosesində texniki nəzarət şöbələri tərəfindən nəzarət edilir. Təklif edirəm ki, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarət həm də ticarət müəssisələrinə, keyfiyyət üzrə dövlət müfəttişliyinə, ticarət departamentinə, həm də istehlakçıların hüququnu müdafiə edən qeyri-dövlət müəssisələrinə də verilsin.

4. Təklif edirəm ki, kostyumluq sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarət həm də standartların tətbiq edilməsi ilə məşğul olan dövlət nəzarəti laboratoriyaları tərəfindən də həyata keçirilsin.

5. Sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi məqsədilə təklif edirəm ki, ticarətdə parçaların qəbulu zamanı keyfiyyətə nəzarət bütöv və seçmə üsulu ilə həyata keçirilsin.

6. Qeyd etmək lazımdır ki, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarət seçmə üsulu ilə həyata keçirildikdə götürülən nümunənin həcmi, seçmənin faizi həmişə sual doğurur. Təklif edirəm ki, nümunənin götürülməsi zamanı götürülən hər bir mal vahidi seçmə nümunəsinə uyğunluğuna diqqət artırılsın.

7. Təklif edirəm ki, sellüloza əsaslı liflərdən olan parçaların keyfiyyətinə nəzarət zamanı kəmiyyət, keyfiyyət və alternativ əlamətlərə üstünlük verilsin.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Ə.P.Həsənov və başq. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. I, II hissə. Bakı. 2006.
2. Ə.P.Həsənov və başq. Qeyri-ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı. Bakı 1987.
3. Əkbərov R. Toxuculuq materiallarının materialşünaslığı.
4. N.Məmmədov. Standartlaşdırmanın əsasları. Bakı, 2000.
5. Чечеткина, Путилина. Экспертиза товаров. М.; 2001.
6. Г.Д.Колмогорова. Стандартизации. М.; 1986.
7. В.В.Бойцов. Управление качеством. М.; 1985.
8. Г.А.Алтонов. Стандартизации и качество продукции. 1985.
9. В.С.Кузнецов. Государственный контроль качества. 1987.
- 10.Тюрин. Введение в метрологии. 1985.
- 11.Б.Г.Артемьев,С.М.Голубов. Справочное пособие для метрологии. 1986.
- 12.В.В.Ткаченко. Основы стандартизации. 1986.
- 13.М.А.Николаева. Товарная экспертиза. М.; Деловая литература. 1998.
- 14.М.А.Николаева. Товароведение потребительских товаров. М.; Норма. 1997.
- 15.Ф.Ф.Бобров. Теория и практика испытания тканей и других волокнистых материалов. Киев. 1976.
- 16.Н.Е.Петров. О носкости шерстяных тканей. Шерстяное дело. 1979.

- 17.С.В.Беневоленский. Установление методики испытания шерстяных камвольных тканей на носкость. Отчет по научно-исследовательской работе НИТИ. М.; 1983.
- 18.С.Г.Зырин. Освоение прибора по испытанию тканей истирание и разработка и методы испытания тканей. Отчет по научно-исследовательской работе ИНИМ Шерсти. М.; 1987.
- 19.С.Г.Зырин. Меры предотвращения поста, образующегося в процессе носки костюмных камвольных тканей. Научно-исследовательские труды ЦНИИ шерсти. Вып.4. Гизлегпром. 1989.
- 20.Л.Г.Лейтяс. К разработке нового ассортимента шерстяной промышленности, Шерстяное дело. 1970.
- 21.Л.Г.Лейтяс. Освоение показатели конструирования износостойчивых тканей. Научно-исследователь. труды ЦНИИ шерсти. Гизлегпром. 1989.
- 22.Ф.Ф.Васильев. Строение и качество тканей. Иваново. 1988.
- 23.Н.С.Федоров, Филатова О.А. Лабораторная методика.
- 24.Н.С.Федоров. Носкость тканей. Текстильная промышленность. 1988.
- 25.П.А.Геххер. Изучение носкости ткани. Текстильная пром-сть. 1988.
- 26.Ф.П.Пунин. Ремонт одежды. Госгизместпром. 1990.
- 27.З.Д.Дубина. Перецовка и восстановление одежды. Госпромиздат. 1990.
- 28.Г.К.Гушина. Вопросы о повышении износостойчивости мужского костюма. Труды ВНИИШП. Сб.6. Гизлегпром. 1987.

- 29.С.Капф. Влияние физических и химических факторов на шерсть и испытания шерстяных тканей на износостойкость.Шерстяное дело.1975.
- 30.И.С.Марголин. К вопросу о стойкости тканей к испытанию. Научно-исследовательские труды ЦНИИ шерсти. 1990.
- 31.С.С.Поладов, В.П.Склятников. Химические волокна. 1991.
- 32.Л.Н.Панкова. Исследование величины и распределения усилий растяжения в ткани при эксплуатации изготовленных мужских костюмов. 1980.